

İlahiyat Öğrencilerinin Kelâm Dersi ve Öğretimine Karşı Tutumları: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Attitudes of Theology Students towards Kalâm Course and Its Teaching:
A Scale Development Study

Ahmet Mekin KANDEMİR **Sibel KANDEMİR**

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi, Ankara/Türkiye
Assistant Professor Dr., Social Sciences University of
Ankara, Faculty of Islamic Studies, Ankara/Türkiye
ahmetmekin@hotmail.com | orcid.org/0000-0002-0030-8297 | ror.org/025y36b60
Katkı Oranı: %50

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara/Türkiye
PhD., Ministry of National Education, Ankara/Türkiye
kandemirsibel@hotmail.com | orcid.org/0000-0002-1002-4378 | ror.org/00jga9g46
Katkı Oranı: %50

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü	Article Type
Araştırma Makalesi	Research Article
Geliş Tarihi	Date Received
11 Nisan 2022	11 April 2022
Kabul Tarihi	Date Accepted
03 Haziran 2022	03 June 2022
Yayın Tarihi	Date Published
30 Haziran 2022	30 June 2022

İntihal Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with iTenticate software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ahmet Mekin Kandemir – Sibel Kandemir).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ahmet Mekin Kandemir – Sibel Kandemir).

CC BY-NC-ND 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC-ND 4.0 license.

Atıf | Cite As

“Kandemir, Ahmet Mekin – Kandemir, Sibel. “İlahiyat Öğrencilerinin Kelâm Dersi ve Öğretimine Karşı Tutumları: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”. *Kader* 20/1 (Haziran 2022), 305-322. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1101573>”

Öz

Yükseköğretim düzeyinde din öğretimi yapılan kurumları olan ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde temel İslam bilimleri bünyesinde okutulan kelâm derslerine ve bu derslerin öğretim sürecine ilişkin lisans öğrencilerinin tutumlarına yönelik kapsamlı bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı gidermek amacıyla kelâm derslerine karşı öğrenci tutumlarını ölçen 5'li likert yapıda 30 maddelik bir ölçek taslağı hazırlanmıştır. 2021-2022 öğretim yılında ülkemizdeki ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde eğitim gören lisans öğrencilerinden rastgele seçilen 1007 kişiye bu anket uygulanmıştır. Bu örnekleme katılımcıların %69,9'u (N=704) kadın ve %30,1'i (N=303) ise erkeklerden oluşmaktadır. Elde edilen verilerle yapılan analizlerde anketin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğu görülmüş ve faktör çıkarmaya uygunluğu Bartlett Küresellik Testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlik testi ile hesaplanmıştır. KMO değeri 0,934 ve Bartlett testi sonucunda ki-kare değeri [$X^2= 8083,719$ $p<0,001$] anlamlı bulunmuştur. Açımlayıcı faktör analizi sonucu 16 maddeli ve üç faktörlü bir ölçeğin elde edilebileceği görülmüştür. Toplam varyans açıklama oranı %62,7 olan ölçekte yer alan maddelerin faktör yükleri 0,561 ile 0,790 arasında değişmektedir. Ölçeğin birinci faktöründe derse giren öğretim elemanlarına, kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerine ve ders kitaplarına dair tutumu ölçen maddeler, ikinci faktöründe dersin dinî ve meslekî gelişime katkısı ve son faktörde ise bireyin derse olan ilgisini ölçen maddeler toplanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığını gösteren Cronbach Alfa değeri 0,914 olarak hesaplanmıştır. Ölçek maddelerinin ayırt ediciliği alt ve üst gruplara dayalı bağımsız örneklem t testi ile analiz edildiğinde bu iki grup ölçekten aldıkları toplam puanlar arasındaki farkın $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizlerinin yapılması için aynı eğitim-öğretim yılında ikinci bir uygulama daha yapılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen 657 kişilik ikinci örneklem %73,4'ü (N=482) kadın, %26,6'sı (N=175) erkeklerden oluşmaktadır. Bu veri setine yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu ki-kare testinin sonucu $X^2/df = 2.95$ ve mutlak uyum indeksleri olan $GFI= 0.95$, $AGFI=0.93$ olarak hesaplanmıştır. Bu değerler ölçeğin iyi uyum özelliklerine sahip geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Ölçekle yapılan ikinci uygulamadan elde edilen bulgulara göre ilahiyat ve İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin kelâm dersi ve öğretimine yönelik tutumları olumludur. Ölçeğin alt boyutları olan öğretim sürecine ilişkin tutumlar, dersin dinî-meslekî gelişimine katkısına dair tutumlar ve derse karşı ilgi arasında pozitif yönlü ve anlamlı korelasyon mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Tutum, Ölçek, Geçerlik, Güvenirlilik.

Abstract

There is a need for an extensive study on undergraduate students' attitudes towards the kalâm course and its teaching process in the faculties of theology and Islamic studies, which are higher religious education institutions. In order to meet this need, a 30-item survey was prepared in a 5-point Likert structure that measures the attitude towards the kalâm course. This questionnaire was applied to 1007 randomly selected undergraduate students studying in faculties of theology and Islamic studies in Turkey in the 2021-2022 academic year. In this sample, 69.9% (N=704) of the participants were women, and 30.1% (N=303) were men. In the analyses made with the data obtained, it was seen that the questionnaire had a high incidence of internal consistency; and its suitability for factor extraction was calculated with the Bartlett Sphericity Test and the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sample adequacy test. The KMO value was 0.934, and the Chi-square value [$X^2= 8083,719$ $p<0.001$] was found significant as a result of the Bartlett test. As a result of the exploratory factor analysis, it was seen that a 16-item and three-factor scale could be obtained. The factor loadings of the items in the scale, which had a total variance explanation rate of 62.7%, ranged from 0.561 to 0.790. In the first factor of the scale, items measuring the attitude towards the teaching staff, teaching methods and techniques used, and textbooks were collected; in the second factor, the contribution of the course to religious and professional development; and in the last factor, items measuring the individual's interest in the course were collected. The Cronbach Alpha value, which indicates the internal consistency of the scale, was calculated as 0.914. When the discrimination of the scale items was analyzed with the independent sample t-test based on the lower and upper groups, it was determined that the difference between the total scores of these two groups from the scale was significant at the $p<0.01$ level. A second application was made in the same academic year for the confirmatory factor analysis of the scale. The second sample of 657 people selected by random sampling method consisted of 73.4% (N=482) women and 26.6% (N=175) men. As a result of the confirmatory factor analysis performed on this data set, the result of the chi-square test was calculated as $X^2/df = 2.95$, and the absolute fit indices $GFI = 0.95$, $AGFI = 0.93$. These values show that the scale is a valid and reliable measurement tool with good fit properties. According to the findings obtained from the second application with the scale, the attitudes of the students of the faculty of theology and Islamic

studies towards the kalām course and its teaching process are positive. There is a positive and significant correlation between attitudes towards the teaching process, the contribution of the course to religious-professional development, and interest in the course, which are the sub-dimensions of the scale.

Keywords: Kalām, Attitude, Scale, Validity, Reliability.

Giriş

İslâm düşüncesinin kurucu dinamiklerinden biri olan kelâm ilmi, Müslüman âlimlerin düşünsel faaliyetlerin bir neticesi olarak ortaya koydukları özgün bir disiplindir. Hicri 2. yüzyılda teşekkülünü tamamlamış olan bu ilim en genel biçimde, dini inançları kesin delillerle bilmek şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Bunun yanı sıra kelâm ilminin konusuna ve gayesine göre çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan birine göre kelâm, Allah'ın zatından ve sıfatlarından, başlangıç ve son/yaratılış ve ahiret itibarıyla varlıkların hallerinden İslâmî metodolojiye bağlı kalarak bahseden bir ilimdir.² Kelâm ilminin en temel gayesi ise Kur'an ve sünneti esas alarak iman esaslarını ve İslâm'ın kesin hükümlerini tespit etmek, tespit edilen bu esasları akli delillerle izah edip temellendirmektir.³ Bununla kelâm, mü'minlerin inançlarını taklitten tahkik derecesine yükselterek niyetlerini ve inançlarını sağlamlaştırır; inanç esaslarıyla ilgili şüphe duyanları bu şüpheden kurtarıp kesin bilgiye (yakîn) dayanan bir imana ulaştırır; doğru yolu bulmak isteyenlere kesin deliller sunar; hakkı kabul etmeyenleri de güçlü delillerle susturur. Kelâm ilminin bu çabaları sonucunda ortaya konan bilgiler diğer dini ilimlere de temel oluşturur. Çünkü kelâmın konusu en genel anlamda varlık olduğu için dini ilimler arasında küllî olan bir ilimdir. Yani bir bakıma kelâm, diğer ilimlere de temel teşkil etmekte ve onların dayandığı esasları tespit etme görevini üstlenmektedir. Kelâm ilmi iman esaslarını ispat etmedikçe tefsir, fıkıh ve hadis gibi ilimlerin faaliyette bulunması mümkün değildir. Bu ilimlerin hepsi kelâmın tespit ettiği esasları temel olarak bilgi üretirler.⁴ Onu üstün kılan bu özelliklerinden dolayı dini ilimler arasında rütbesi en yüksek olan ilmin kelâm olduğu belirtilmiştir.⁵

Kelâm ilminin ortaya çıkmasında İslâm'ın yayılması neticesinde muhatap olunan dinî, kültürel ve fikrî akımlardan dine yöneltilen eleştiriler ve saldırılar önemli bir etkiye sahiptir. Zira İslâm inanç esaslarını tespit etmenin yanı sıra, diğer din ve felsefelerden İslâm'a yönelen eleştiri, şüphe ve saldırıları bertaraf etmek ve böylelikle içeriden-dışarıdan bâtil ve yanlış fikirlere karşısı İslâm inancını korumak da kelâm ilminin görevleri arasındadır. Ancak kelâmın savunmacı bir çerçeveye hapsolmediğini de belirtmek gerekir. Çünkü kelâm bu sınırların çok ötesine geçerek, insanlığın o güne kadar ürettiği bilgi mirasını devralmış ve İslâm itikadına uygun bir Allah, âlem ve insan tasavvuru inşa etmek için gereken bilgiyi üretmeye çabalamıştır. Böylelikle de İslâm coğrafyalarındaki bilgi, kültür ve medeniyetin tesisinde ve geliştirilmesinde etkili bir rol üstlenmiştir.

¹ Sa'düddin Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1998), 1/163.

² Seyyid Şerîf Cürcânî, *et-Ta'rîfât* (Beirut: Mektebetü Lübnan, 1985), 194.

³ Şerafeddin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelâm Tarih-Ekoller-Problemler* (Tekin Kitabevi, 2016), 10.

⁴ Aşudüddin el-İcî, *el-Mevâkıf fi 'ilmi'l-keâm* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 8; Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, 1/175; Bekir Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2004), 10-14.

⁵ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Hamza b. Züheyr Hafız (Medine, ts.), 1/16.

Bu kritik rolünden dolayı kelâm, teşekkülünden günümüze kadar dinî eğitim ve öğretiminin önemli bir parçası olmuştur. İslâm toplumlarının sistematik din öğretimi yapılan ilk yapıları olan medreselerin ortaya çıkışına kadar, daha ziyade mescitlerdeki ders halkalarında, kütüphanelerde ve âlimlerin evlerinde öğretimi yapılan kelâm ilmi hem temel düzeyde hem de ihtisas düzeyinde okutulan dersler arasında yer almıştır. Kurumsal eğitim mekânlarının teşekkülünden sonra da kelâm ilmi öğretim müfredatında önemli bir yere sahip olmuştur. Nitekim Nizâmiye'den Dârü'l-fünûn'a varıncaya kadar her dönemde ve neredeyse tüm devlet geleneklerinde kelâm öğretimine yer verilmiş;⁶ temel düzey öğretim faaliyetlerinde daha ziyade inanç esaslarının öğretiminin yapıldığı akâid adıyla, medrese müfredatında ise varlık, bilgi, ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret konularının ele alındığı kelâm ismiyle tedris faaliyetinin bir parçası olmuştur.

Tarihsel süreçte kelâm ilminin eğitim-öğretim faaliyetlerinin önemli bir parçası olmasının en önemli nedenlerinden biri siyasi birliğin ve toplumsal bütünlüğün sağlanmasında itikâdî birliğin kritik bir role sahip olmasıdır. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti'nde 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşundan itibaren yüksek din öğretiminde kelâm derslerine de yer verilmiştir.⁷ Diğer taraftan ilahiyat fakültelerinin ilk örneği olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin kuruluş gerekçesi olarak ifade edilen; "Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak"⁸ gibi amaçların gerçekleştirilmesi için de kelâm öğretimi önemli bir işleve sahiptir. Zira itikâdî konulara dair bir ihtisas sahibi olunmadan ne dini konuların bilimsel ilkelere göre incelenmesi ne de ilâhiyat alanında birikimi olan ve kapsamlı düşünce üretebilen din adamları yetiştirmek mümkün olabilir.

Kelâm ilmi yapısı gereği dinamik bir karaktere sahiptir. Bu ilmin savunduğu inanç esasları (mesâil) sabit ve değişmez olmakla birlikte bu esasların savunulmasında ve temellendirilmesinde başvurulan argümanlar (vesâil) çağın bilgi birikimine ve toplumun ihtiyaçlarına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Muteahhirûn dönemiyle birlikte mantık ve felsefeye dair meselelerin kelâma dâhil edilmesi böyle bir değişimin sonucudur. 19. yüzyılda kelâm ilminin içeriğine yönelik yeni bir güncelleme ihtiyacı kaçınılmaz olmuştur. Çünkü Batı'da gerek felsefede gerekse de bilimde yaşanan gelişmeler ve bunun sonucunda ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesiyle birlikte varlık, bilgi, kozmoloji ve insan anlayışında bir paradigma değişimi yaşanmıştır. Kelâmın şimdiye kadar muhatap aldığı muhalif akımlar büyük ölçüde tarih sahnesinden silinmiş, onların yerini materyalist, hümanist, Darwinist ve pozitivist yeni bazı akımlar almıştır. Doğal olarak bu yeni akımlara karşı yeni ve etkili felsefi deliller ortaya koyma ihtiyacı gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak da Osmanlı Türkiye'si, Mısır ve Hindistan gibi İslâm ülkelerinde kelâmın içeriğini

⁶ Selçuklu Nizâmiye medreselerinde ve Osmanlı medrese geleneğinde kelâm öğretimi için bk. Osman Demirci, "Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlimi", *Kader* 11/1 (2013), 253-270. Dârü'l-fünûn'da kelâm öğretimi için bk. Özcan Taşçı, "Dârülfünun'da Kelâm Öğretimi", *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri* (İstanbul: 19-19 Kasım, 2009), 455-457. Kelâm öğretiminin tarihine ilişkin bir değerlendirme için bk. Rabiye Çetin, "Kelâm Öğretiminin Tarihsel Seyri -Nizâmiye Medreselerinden 1949'a", *Kelâm [Sempozyumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Seyri ve Öğretimi* (Ankara: 20-22 Haziran 2008), 115-132.

⁷ bk. Rabiye Çetin, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği", *Kader* 18/2 (2020), 397-431.

⁸ Münir Koştaş, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi- Kuruluş ve Tarihçe", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (1990), 1-27.

güncellemeye dönük çabalar ortaya konmuş ve neticede Yeni İlm-i Kelâm eserleri yayımlanmaya başlanmıştır.⁹

Gerek kelâm ilminin bu dinamik karakteri gerekse de eğitim-öğretim faaliyetinin değişime ve gelişime açık bir muhtevaya sahip olması yüksek din öğretimindeki kelâm öğretiminin de toplumun mevcut sorunları, ihtiyaçları, karşı karşıya kalınan muhalif dini ve felsefi akımların eleştirileri ve saldırıları dikkate alınarak güncellenmesini bir ihtiyaç haline getirmiştir. Bu bağlamda farklı dönemler değişik ad, muhteva ve kaynaklarla öğretimi yapılan kelâm ilminin içeriğinin ve metodolojisinin güncellenmesi için öncelikle mevcut duruma dair bir tablo ortaya koymak gerekmektedir. Bu tablonun da en önemli parçasını hiç kuşkusuz kelâm öğretime muhatap olan öğrencilerin derse, müfredata, öğretim elemanlarına ve öğretim yöntemlerine dair tutumları oluşturacaktır. Bu tutumların tespiti için de tutum ölçeklerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Tutum kavramı, bireyin farkında olduğu herhangi bir obje ya da olguya karşı duygu, düşünce ve davranışlarını oluşturan eğilimi ifade etmektedir. Doğrudan gözlenemeyen tutumlar bireyin davranışları aracılığıyla yordanan eğilimlerdir. Bireyin herhangi bir şeye karşı duygusu, düşüncesi ve davranışının bütünlüğünü ifade eden tutumlar karmaşık kavramlardır. Bu üç boyutun birlikteliğinden oluşan tutumlar olayların anlaşılmasında ara değişkenler olarak ele alınmaktadır.¹⁰

Tutumların ölçülmesinde genelde üç farklı yol izlenmektedir. Bunlardan ilkinde bireylerin, ölçekler altında toplanan bir dizi cümle ya da sıfatlara verdikleri tepkileri tepkilerin ölçülmektedir. Ölçekleme teknikleri adı altında toplanan bu yöntemden farklı olarak gözlemlere dayalı yöntemde ise bireylerin davranışlarının izlenmesi ile tutum ve davranış ilişkisi yordanmaya çalışılmaktadır. Üçüncü yöntemde ise bireyin fizyolojik tepkilerinden tutumlarına doğru bir yol izlenmektedir.¹¹

Farklı yöntemlerle ölçülmeye çalışılan tutumlar davranışlar, inançlar ve amaçlarla olan ilişkileri, değişimlerinde etkili olan bilişsel ve sosyal süreçler gibi çok yönlü olarak ele alınmıştır.¹² Bireysel farklılıkların tutumlar üzerindeki etkisini görmezden gelmek mümkün olmamakla birlikte eğitim alanında tutumlara ilişkin yapılan çalışmalarda genellikle öğretmen ya da okulla ilişkili eğitsel faktörlerin veya yakın sosyal çevrenin etkisi, önceki deneyimler gibi sosyo-kültürel faktörlerin tutumlar üzerindeki etkisinin incelenmeye çalışıldığı görülmektedir.¹³ Yapılan çalışmalar bireylerin derse karşı tutumları ile ders başarıları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.¹⁴ Bireylerin derse karşı tutumlarının incelenmesi ve bu tutumlar

⁹ bk. M. Sait Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17.

¹⁰ Çiğdem Kağıtçıbaşı – Zeynep Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Evrim Yayınevi, 2014), 129-133.

¹¹ L.W. Anderson “Tutumların Ölçülmesi”, çev. Nukhet Çıkrıkçı, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 24/1 (1991), 241.

¹² Dolores Albarracín vd. (ed), *The Handbook of Attitudes* (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2005), 173-397.

¹³ Brendan Bartram, *Attitudes to Modern Foreign Language Learning* (New York: Continuum International Publishing Group, 2010), 43-93.

¹⁴ bk. Mesut Tabuk, “Matematiğe İlişkin Tutum İle Matematik Başarısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Meta-Analiz Çalışması”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 49 (2019), 166-185; Esmâ Emmioğlu –

üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi her düzeydeki öğretim faaliyetlerinden beklenen başarının artırılması için yapılması gerekenler hususunda eğitimcilere yol gösterecektir.

Kelâm dersine ve öğretimine ilişkin bugüne kadar herhangi bir ölçek çalışması yapılmamıştır. Konuya ilişkin lisans düzeyinde yapılmış tek alan araştırması ise İsmail Bulut tarafından kelâm dersinin İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin bireysel yenilikçilik ve ahlaki olgunluk düzeyleri üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlayan çalışmadır. Çalışma, 2012-2013 yılında örneklem olarak seçilen sekiz üniversitede öğrenim gören 513 İDKAB 2. ve 3. sınıf öğrencisine iki farklı ölçek uygulanarak gerçekleştirilmiştir.¹⁵ İmam Hatip Liselerinde okutulan kelâm dersine ilişkin de iki alan araştırması bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hasan Kurt tarafından 2013-2014 öğretim yılında Bartın Anadolu İmam Hatip Lisesi 12. Sınıf öğrencilerine uygulanan bir anket çalışmasıdır. İki bölümden oluşan anket çalışmasında müfredatta yer alan kelâm dersinin içeriğine ilişkin öğrencilerin bilgi düzeyi ile konulara verdikleri önem düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır.¹⁶ İmam Hatip Liselerinde gerçekleştirilen diğer bir çalışmada ise meslek dersleri öğretmenlerinin kelâm dersine ilişkin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Erzurum il merkezinde yapılan ve 58 meslek dersi öğretmenini kapsayan çalışmada görüşme formu ve 14 sorudan oluşan açık uçlu anket uygulanmıştır.¹⁷ Bu çalışmaların dışında, bu yıl yirmi beşincisi düzenlenecek olan Kelâm Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantıları'nda sunulmuş, lisans ve lisansüstü seviye kelâm öğretiminin sorunlarının ele alındığı ve tamamı kelâm derslerine giren öğretim elemanlarının kişisel ve gözlem ve tespitlerine dayanan çok sayıda bildiri bulunmaktadır.¹⁸

Bu çalışmada, bu ihtiyacı gidermek üzere bir tutum ölçeği geliştirilmeye ve yüksek din öğretimde lisans öğrencilerinin kelâm dersine ve kelâm öğretimine karşı tutumların ve bu tutumlar üzerinde etkili olan faktörlerin ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle bir anket geliştirilmiş ve bundan elde edilen 16 maddelik ölçek, yapılan ikinci uygulamada elde veriler analiz edilerek araştırmanın bulgular ve sonuç bölümünde sunulmuştur. Böylelikle kelâm öğretimi yapan ilahiyat fakültesi ve İslami ilimler fakültesi hocaları ve yöneticilerine öğrencilerin gözünden bir tablo sunulmaya çalışılmıştır.

Yeşim Çapa-Aydın, "Attitudes and Achievement in Statistics: A Meta-analysis Study", *Statistics Education Research Journal* 11/2 (2012), 95-102.

¹⁵ İsmail Bulut, "İDKAB Öğrencilerinin Bireysel Yenilikçilik ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerine Kelâm Derslerinin Etkisi", *Kader* 12/2 (2014), 55-100.

¹⁶ Hasan Kurt, "Anadolu İmam Hatip Liseleri'nin Tarihi Gelişim Süreci ve Öğrencilerinin Kelâm Dersine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Bartın Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği)", *International Journal of Social Science* 24 (2014), 79-91.

¹⁷ İsmail Bulut, "İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kelâm Dersine İlişkin Görüşleri", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 7-35.

¹⁸ Bu bildirilerden bazıları için bk. Süleyman Toprak, "İlahiyat Fakültelerinde Kelâm Derslerinin Islahı", *Yüksek Din Öğretiminde Din Bilimleri Sempozyumu* (Samsun: 21-23 Ekim 1987), 313-318; Ramazan Altıntaş, "İlahiyat Fakültelerinde Kelâm Öğretiminin Sorunları ve Bazı Öneriler", *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Meseleleri ve Koordinasyon Toplantısı II* (İstanbul: 1998), 209-216; Metin Yurdağür, "Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Lisans Programlarında Yer Alan Kelâm Anabilim Dalına İlişkin Derslere Yönelik Bazı Tespit, Değerlendirme ve Öneriler", *Kelâm [Sempozyumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Seyri ve Öğretimi* (Ankara: 20-22 Haziran 2008), 179-187; Hamdi Gündoğar, "İlahiyat Fakültelerindeki Kelâm Lisans Dersleri Üzerine", *Kelâm İlminde Metodoloji Sorunu* (Gaziantep: 2017), 279-284.

1. Yöntem

1.1. Araştırma Deseni

Çalışmamız ilahiyat fakültelerinde öğrenim gören lisans öğrencilerinin kelâm derslerine karşı tutumlarını ölçmeye yönelik bir ölçek hazırlamayı ve bu ölçekle elde edilen sonuçları değerlendirmeyi amaçlayan betimsel bir çalışmadır.

1.2. Araştırma Örnekleme

Ölçek taslağını oluşturan 30 maddelik anket 2021-2022 eğitim öğretim yılında ilahiyat fakültelerinde eğitim gören 1007 kişiye uygulanmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi ile ilahiyat fakülteleri ya da İslami ilimler fakültelerinde eğitim gören ve kelâm dersi almış öğrencilerden oluşturulan örnekleme katılımcıların %69,9'u (N=704) kadın ve %30,1'i (N=303) ise erkeklerden oluşmaktadır. Örneklemin sınıf düzeyine göre dağılımına bakıldığında 1. sınıfta öğrenim görenlerin oranı %8,7 (N=88), 2. sınıfta öğrenim görenlerin oranı %28,2 (N=284), 3. sınıfta öğrenim görenlerin oranı %40,1 (N=404) ve 4. sınıfta öğrenim görenlerin oranı ise %22,9 (N= 231) olarak tespit edilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucu elde edilen 16 maddelik ölçek ile 657 kişiye aynı yıl ikinci bir uygulama yapılmış ve bu veri setine doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Rastgele oluşturulan ikinci örneklemin %73,4'ü (N=482) kadın, %26,6'sı (N=175) erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların sınıf değişkenine göre dağılımlarına bakıldığında 1. sınıfta öğrenim görenlerin oranı %7,3 (N=48), 2. sınıfta öğrenim görenlerin oranı %38,7 (N=254), 3. sınıfta öğrenim görenlerin oranı %33,2 (N=218) ve 4. sınıfta öğrenim görenlerin oranı ise %20,9 (N= 137) olarak saptanmıştır.

1.3. Ölçek Geliştirme Süreci

Lisans öğrencilerinin ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerindeki kelâm derslerine karşı tutumları hakkında bilgi toplamak amacıyla 30 maddelik bir anket hazırlanmıştır. Anketin hazırlanma sürecinde tutum ölçeklerine ilişkin ölçekler incelenmiştir. Özellikle derslere karşı hazırlanan tutum ölçekleri incelenmiş ve maddelerin yazımı sırasında Tecim tarafından hazırlanan “Felsefe Dersi Tutum Ölçeği”nden¹⁹, Önal tarafından hazırlanan “Matematik Tutum Ölçeği”nden²⁰ ve Koçakoğlu-Türkmen tarafından hazırlanan “Biyoloji Dersine Yönelik Tutum Ölçeği”nden²¹ yararlanılmıştır.

Ölçek maddelerine verilecek yanıtlar “Tamamen Katılıyorum=5, Katılıyorum=4, Kararsızım=3, Katılmıyorum=2, Hiç katılmıyorum=1” şeklinde 5’li likert yapıda düzenlenmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğinin test edilmesi için 1007 kişilik veri setine açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Cronbach alfa ve Split Half (yarıya bölme) değerleri ile iç tutarlılığı değerlendirilen ölçeğin maddelerinin ayırt ediciliği alt ve üst gruplara dayalı madde analizi yapılmıştır. Ayrıca ölçek maddelerinin toplanabilirliği madde toplam korelasyonu ile değerlendirilmiştir.

¹⁹ Erhan Tecim, “Felsefe Dersi Tutum Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Turkish Studies* 10/3 (2015), 971-984.

²⁰ Nezih Önal, “Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Tutumlarına Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması. *İlköğretim-Online* 12/4 (2013), 938-948.

²¹ Melih Koçakoğlu - Lütfullah Türkmen, “Biyoloji Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/2 (2010), 229-245.

1.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın ilk aşamasında ölçek taslağını oluşturan 30 maddelik anket ve kişisel bilgi anketi kullanılmıştır. Ankette ders hocaları ve ders kitaplarına karşı tutumu, kelâm dersinin dinî ve meslekî gelişime katkısını ve kelâm ilmine karşı kişisel ilgiyi ölçen maddelere yer verilmiştir. Bu maddelerin açımlayıcı faktör analizleri sonucu elde edilen 16 maddelik “Kelâm Tutum Ölçeği” ile kişisel bilgi anketi araştırmanın ikinci aşamasında veri toplama araçları olarak kullanılmıştır.

1.5. Verilerin Analizi

Google form olarak uygulanan ölçek verilerinin açımlayıcı faktör analizinde SPSS 15 programı kullanılmıştır. Doğrulayıcı analizleri ise AMOS 24 programı ile yapılmıştır. Veriler üzerinde betimsel istatistik, t-testi, tek yönlü varyans analizleri, varyans analizlerinin anlamlı çıktığı durumlarda Post-Hoc analizlerinden Tukey HSD analizi yapılmıştır. Ayrıca ölçeğin alt boyutları arasında ilişki Pearson korelasyon katsayısı ile analiz edilmiştir.

2. Bulgular ve Yorumları

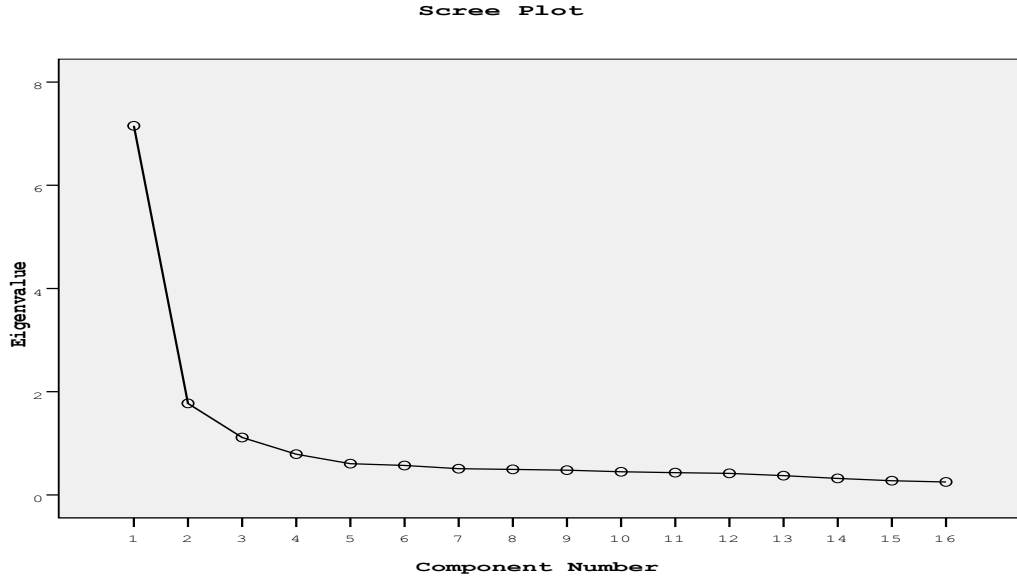
Ölçeğin taslak formunu oluşturan 30 maddenin yazımında daha önce diğer dersler için hazırlanan tutum ölçeklerinden yararlanılmasının yanı sıra ilahiyat fakültelerinde kelâm derslerine giren hocalarının ve daha önce ölçek geliştirme tecrübesi olan din psikolojisi alanındaki uzmanların görüşlerine başvurulmuştur. Böylece ölçeğin kapsam ya da diğer adıyla içerik geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır.²²

Ölçeğin yapı geçerliği testine uygunluğu temel bileşenler analizi sonucu $KMO=0,934$ ve Bartlett testi sonucunda ki-kare değeri [$X^2= 8083,719$ $p<,001$] ile tespit edilmiştir. Elde edilen bu değerler faktör çıkarmak için örneklemin yeterli ve faktör yapısının uygun olduğunu ifade etmektedir.²³ Ölçeğin faktör yapısını belirleme aşamasında döndürme seçeneklerinden dik döndürme (Varimax Rotation) ile yapılan analizde faktör yükü düşük ve birden çok faktörde yakın faktör yüküne sahip binişik maddeler çıkarılmıştır. Geriye kalan 16 maddelik ölçekte ders hocaları ve ders kitapları çerçevesinde öğretim sürecini ölçen 7 madde birinci faktör altında, dinî ve meslekî gelişime katkıyı ölçen 5 madde ikinci faktörde ve kişisel ilgiyi ölçen 4 madde ise üçüncü faktörde toplanmıştır. Ölçeğin üç faktörlü yapısı aşağıda verilen yamaç-birikinti grafiği (scree plot)'nde de görülmektedir. Grafikte yukarıdan aşağıya inildiğinde üçüncü noktadan sonra çizginin yataya döndüğü görülmektedir ki bu ölçeğe en fazla katkı sağlayan üç faktörün olduğu ve kırılma noktasından sonra gelen diğer faktörlerin katkılarının önemsizmeyecek kadar az olduğu anlamına gelmektedir.²⁴

²² Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014), 38-39; Ali Şimşek, (ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018),157.

²³ Ömay Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik* (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 207-208.

²⁴ Duygu Koçak vd., “Faktör Sayısının Belirlenmesinde MAP Testi, Paralel Analiz, K1 ve Yamaç Birikinti Grafiği Yöntemlerinin Karşılaştırılması”, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 13/1 (2016), 336.

Şekil1: Yamaç-Birikinti Grafiği

Tablo 1. Kelâm Dersine Yönelik Tutum Ölçeği'nin Faktör Yapıları

Faktör	Özdeğer	Varyans Yüzdesi	Toplam Varyans
1	7,152	44,698	44,698
2	1,773	11,079	55,777
3	1,112	6,952	62,730

Faktör yükleri 0,561 ile 0,790 arasında değişen ölçeğin varyans açıklama oranı %62,7'dir. İyi bir ölçme aracında aranan kriterlerden birinin de açıklanan varyans oranının toplam varyansın %50'sini geçmesi olduğu dikkate alındığında ölçeğin bu değerlerle yapı geçerliğine sahip olduğu görülmektedir.²⁵

²⁵ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*, 227; M. Murat Yaşlıoğlu, "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulamalı Faktör Analizlerinin Kullanılması", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46 (2017), 77-78.

Tablo 2. Kelâm Tutum Ölçeği 1. Faktör Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Sonuçları

Değişkenler	Maddeler	Faktör Yüğü	Toplam Korelasyon
K7	Kelâm dersi hocaları derslerde etkili yöntem ve teknikler kullanırlar.	,790	,655
K11	Kelâm dersi hocaları eleştiriye ve tartışmaya açıktır.	,717	,603
K16	Kelâm dersi hocalarının dersteki tavırları derse olan ilgimi arttırıyor.	,770	,727
K19	Kelâm ders kitaplarının içeriği yeterli ve tatmin edicidir.	,561	,489
K23	Kelâm dersi hocaları fakülte öğrencileri tarafından sevilmektedir.	,715	,631
K27	Kelâm dersi hocaları güncel dini problemlere hâkimdir.	,695	,635
K30	Kelâm dersi hocalarının konulara hâkimiyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum.	,786	,585

N=1007

Birinci faktörde yer alan maddeler kelâm dersi hocalarının öğretim sürecinde kullandıkları yöntemler, meslekî yeterlilikleri ve iletişim becerileri ile ders kitaplarının yeterliliğine dair düşünceleri ölçen 7 madde yer almaktadır.

Tablo 3. Kelâm Tutum Ölçeği 2. Faktör Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Sonuçları

Değişkenler	Maddeler	Faktör Yüğü	Toplam Korelasyon
K2	Kelâm, dinin esaslarını ispatlayıp savunan ve sistematik bir bakış açısı kazandıran bir ilimdir.	,757	,581
K4	Kelâm derslerinin gelecekteki mesleğime katkısı çok fazladır.	,697	,653
K10	Kelâm dersi her ilahiyatçı için gerekli bir derstir.	,754	,537
K13	Kelâm dersleri gelecekteki hayatıma çok faydalı olacaktır.	,744	,667
K18	Kelâm derslerindeki fikir tartışmalarının dini gelişimime katkısı büyüktür.	,629	,647

N=1007

Kelâm dersinin meslekî gelişime katkısını ve dersin yararlılığını ölçen 5 maddeden oluşan ikinci faktörün faktör yükleri ,629 ile ,757 aralığında ve oldukça yüksektir.

Tablo 4. Kelâm Tutum Ölçeği 3. Faktör Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Sonuçları

Değişkenler	Maddeler	Faktör Yükü	Toplam Korelasyon
K15	Boş zamanlarımda kelâm ile ilgili kitaplar okurum.	,788	,519
K17	Tv, gazete, dergi ve sosyal medyadaki kelâmî yayınlar ilgimi çeker.	,736	,544
K22	Seçmeli kelâm dersleri artırılmalıdır.	,683	,574
K28	Seçmeli dersler arasından kelâm derslerini seçerim.	,709	,681

N=1007

Kelâm dersine karşı kişisel ilgiyi ölçen üçüncü faktördeki 4 maddenin faktör yükleri 0,683 ile 0,788 arasında değişmektedir. Madde-toplam korelasyon değerlerinin 0,489 ile 0,727 aralığında olduğu ölçekte yer alan maddelerin ayırt ediciliği alt ve üst gruplara dayalı bağımsız örneklem t testi ile sınanmıştır. 1007 kişilik veri setinde ölçek toplam puanına göre oluşan %27'lik (N=272) alt ve üst gruba ait madde ortalamaları ve toplam puan ortalamaları arasındaki farkın $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Bu sonuç ile ölçekte yer alan maddelerin ayırt ediciliğinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.²⁶

Ölçeğe ilişkin güvenilirlik analizlerinde iç tutarlılığı gösteren Cronbach Alfa katsayısı 0,914 bulunmuştur. Her bir faktör için de iç tutarlılık değeri incelenmiştir. Buna göre birinci faktör için Cronbach Alfa değeri 0,883, ikinci faktörün Cronbach Alfa değeri 0,857 ve üçüncü faktörün Cronbach Alfa değeri 0,814 olarak elde edilmiştir. Cronbach Alfa değerinin 0,700'ün üzerinde olmasının güvenilirlik için yeterli görüldüğü dikkate alındığında ölçeğin gerek alt boyutlarının gerekse tümünün oldukça güvenilir olduğu anlaşılmaktadır.²⁷ Ölçeğe ilişkin güvenilirlik analizi sonucu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Kelâm Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Güvenirlik Analizi Sonucu

Eş Yarılar	Sperman Brown	Guttman Split-Half	Cronbach Alfa
0,852	0,920	0,919	0,914

Ölçeğin güvenilirlik analizlerinde Cronbach Alfa ve eş yarılar analizi yanında kompozit güvenilirlik analizi de yapılmıştır. Birinci faktör için CR değeri 0,833, ikinci faktör için 0,824 ve üçüncü faktör

²⁶ Yalçın Karagöz, *SPSS AMOS META Uygulamalı İstatistiksel Analizler* (Ankara: Nobel, 2019), 1011-1018.

²⁷ Nancy L. Leech vd., *SPSS for Intermediate Statics* (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publisher, 2005), 67.

için ise 0,750 olarak hesaplanmıştır. Kompozit güvenilirlik göstergesi olan CR değerinin 0,700'den büyük olması ölçeğin güvenilirliğine önemli bir kanıt oluşturmaktadır.²⁸

Ölçekte yer alan faktörler arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde faktörler arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Kelâm Tutum Ölçeğindeki Maddelerin Faktör Toplam Puanları Arasındaki Korelasyon Analizi Sonucu

	1.Faktör (Öğretim Süreci)	2. Faktör (Yararlılık)	3. Faktör (İlgi)
1. Faktör (Öğretim Süreci)	1	0,546(**)	0,403(**)
2. Faktör (Yararlılık)	0,546(**)	1	0,536(**)
3. Faktör (İlgi)	0,403(**)	0,536(**)	1

**p<0,001, n=657

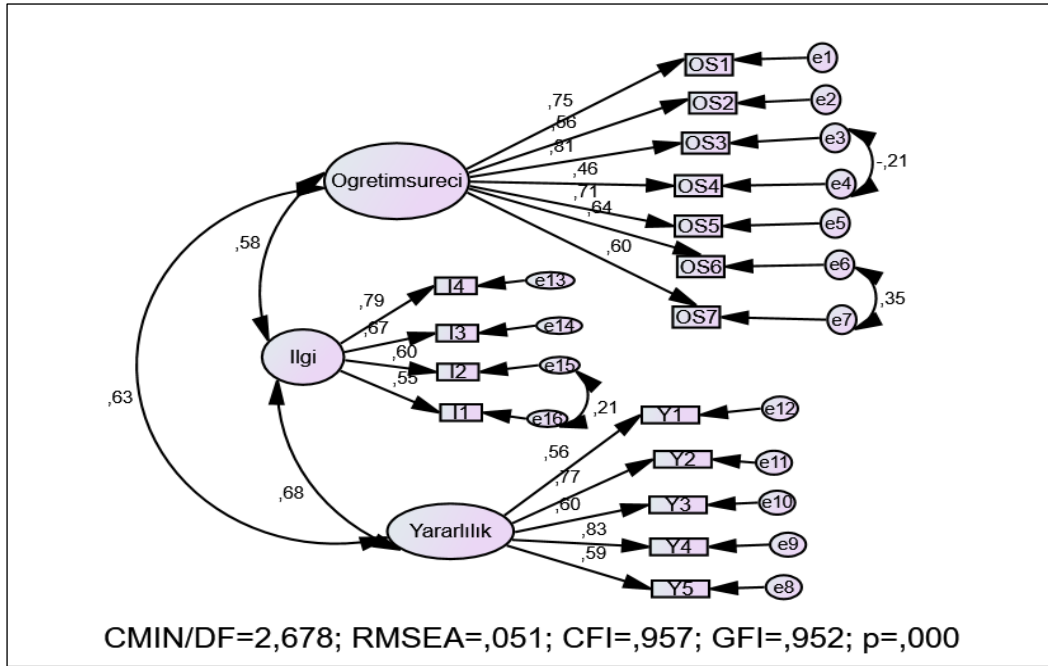
Üç faktör ve 16 maddeden oluşan “Kelâm Dersine Yönelik Tutum Ölçeği”nin model uyumuna doğrulayıcı faktör analizi ile bakılmıştır. İkinci uygulamadan elde edilen 756 kişilik veri setinden uç değerlerin çıkarılması sonucu geriye kalan 657 kişilik veriye AMOS 24 programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Aşağıda diyagramı verilen analizde modifikasyonu yapılmış modelin genel uyumunu gösteren ki-kare testinin sonucu $X^2/df = 2.95$ bulunmuştur. $X^2/df \leq 3$ olması, modelin mükemmel uyumuna işaret olarak kabul edilmektedir.²⁹ Mutlak uyum indeksleri olan $GFI= 0.95$ ve $AGFI=0.93$ olarak hesaplanmıştır. Literatürde her iki değer 0.90'a eşit ya da büyük olması iyi uyum göstergesi olarak kabul edilmektedir.³⁰ Karşılaştırmalı uyum indeksleri olan $CFI=0.97 \geq 0.95$, $NFI=0.93 \geq 0.90$, $TLI=0.94 > 0.90$, $IFI=0.95 \geq 0.95$, $RMSEA= 0.051 \leq 0.08$, $SRMR=0.041 < 0.05$ değerleri yapının iyi uyuma sahip olduğunu göstermektedir.³¹

²⁸ Claes Fornell - David F. Larcker,” Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error”, *Journal of Marketing Research* 18/1 (1981), 40-42; Yaşloğlu, “Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması, 82.

²⁹ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*, 315.

³⁰ Ünal Erkorkmaz vd., “Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Uyum İndeksleri”, *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 33/1 (2013), 210-223.

³¹ Donna Harricton, *Confirmatory Factor Analysis* (New York: Oxford University Press, 2009), 53.

Şekil 2. Kelâm Tutum Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Değerleri

Ölçeğin açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucu geçerli ve güvenilir bir ölçekte aranan değerlere sahip olduğu görülmüştür. İkinci uygulamada herhangi bir madde çıkarımı yapılmadığı için verilerden elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi öncesinde yapılan normallik analizinde gerek P-P, Q-Q ve histogram grafikleri ve gerekse skewness ve kurtosis değerlerinin normal aralıkta olduğu tespit edilmiştir. 657 kişilik ikinci örneklemden elde edilen verilere göre katılımcıların kelâm dersi ve öğretimine karşı tutumları olumludur.

Tablo 7. Ölçek ve Alt Boyutlarına İlişkin Tutum Ortalamaları

Boyutlar (Ölçek ve Alt Boyutları)	Minimum	Maximum	\bar{X}	SS
Genel Kelâm Tutum	2,69	4,88	3,9546	,51286
1. Faktör (Öğretim Süreci)	1,29	5,00	3,9652	,61977
2. Faktör (Yararlılık)	2,00	5,00	3,3486	,50784
3. Faktör (İlgi)	1,00	5,00	3,4437	,79733

Cinsiyet değişkenine göre oluşan grupların tutum puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ($t(655)=1,561$ ve $p=0,119$) tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda da görülebileceği gibi her iki grubunda kelâm dersine karşı tutum düzeyleri ortalamasının üzerindedir.

Tablo 8. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Tutum Puanları Arasındaki İlişkiyi Gösteren t-Testi Sonucu

Değişkenler	Grup	N	\bar{X}	SS	t	p
Kelâm Tutum	Kadın	482	3,9734	,50938	1,561	,119
	Erkek	175	3,9029	,52027	,66376	

Katılımcıların sınıf seviyelerine göre aldıkları tutum puanları arasındaki ilişki Anova testi ile incelenmiştir. Testin sonucunun ($F=4,682$ ve $p=0,003$) anlamlı çıkması üzerine farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığı Post-Hoc analizlerinden Sheffe testi ile analiz edilmiştir. Buna göre 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin puanları arasındaki farkın ($p<0,005$) düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. 4. sınıf öğrencilerinin tutum puan ortalamalarının ($\bar{X}=4,0762$) 3. sınıf öğrencilerinden yüksek ($\bar{X}=3,8736$) olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Sınıf Değişkenine İlişkin Tutum Puanları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Anova Testi Sonucu

	Grup	N	\bar{X}	SS	Var.K	KT	df	KO	F	p
Kelâm Tutum	1. Sınıf	48	4,0130	,42369	G.Arası	3,633	3	1,211	4,682	0,003
	2. Sınıf	254	3,9476	,53092	G.İçi	168,909	653	,259		
	3. Sınıf	218	3,8736	,50954	Toplam	172,542	656			
	4. Sınıf	137	4,0762	,49123						
	Toplam	657	3,9546	,51286						

Yaş değişkenine göre oluşan grupların puanları arasındaki farklar Anova testi ile incelenmiş ve gruplar arasındaki farkın ($F=5,052$ ve $p=0,002$) anlamlı olduğu görülmüştür. Tukey analizi sonucu yaşları 30 ve üzerinde olan katılımcılar ($\bar{X}=4,2224$) ile yaşları 21-25 aralığında olan katılımcılar ($\bar{X}=3,9308$) ve yaşları 17-20 aralığında olanlar ($\bar{X}=3,9107$) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

Alınan dersler ile tutum puanları arasındaki ilişki incelendiğinde “sistemik kelâm” dersini alan öğrenciler ile almayan öğrencilerin tutum puanları arasındaki farkın anlamlı düzeye ulaştığı ($t(655)=3,290$ ve $p=0,001$) görülmektedir. Bu dersi alan 286 kişinin puan ortalamasının ($\bar{X}=4,0333$), almayan 389 kişinin puan ortalamasından ($\bar{X}=3,9004$) yüksek olduğu görülmüştür. “İslâm inanç esasları, kelâm tarihi, sistemik kelâm 1, sistemik kelâm 2 ve kelâm” derslerini alan ve almayan öğrencilerin tutum puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Derse giren hocaların unvanları ile ölçekten alınan puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki ($F=,790$ ve $p=0,557$) tespit edilmemiştir. Kelâm dersinin öğretiminin Arapça olarak yapıp yapılmaması ile öğrencilerin kelâm dersine ve öğretimine tutumları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($F=3,078$ ve $p=0,47$) görülmüştür.

Sonuç

Eğitim alanında tutumların incelenmesi, bu tutumlar üzerindeki faktörlerin saptanması ve tutumlara ilişkin mevcut durumun saptanması, geleceğe ilişkin öngörülerde bulunmaya, tutumların değiştirilmesine ya da yeni tutumların oluşturulmasına yönelik eğitimcilere önemli veriler sunmaktadır.

İlahiyat ve İslami ilimler fakültelerindeki lisans öğrencilerin kelâm dersi ve öğretimine yönelik tutumlarını ölçmede kullanılacak bir ölçme aracı geliştirme ve bu ölçme aracı ile elde edilen bulguları yorumlamaya çalıştığımız araştırmamızda 16 madde ve üç faktörden oluşan “Kelâm Tutum Ölçeği”nin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Ölçeğin birinci faktöründe öğretim elemanları ve ders kitapları bağlamında öğretim sürecine yönelik tutumları ölçen 7 madde toplanmıştır. İkinci faktörde derin meslekî ve dinî gelişime katkısını ölçen 5 madde yer alırken 3. faktörde bireyin kelâm ilmine yakınlığını ölçen 4 madde yer almaktadır. Öğrencilerin gerek alt boyutlardan gerekse genel ölçekten aldıkları puanlara bakıldığında kelâm dersi ve öğretim sürecine karşı olumlu tutuma sahip oldukları görülmektedir. Ölçeğin iç tutarlılığını gösteren Cronbach Alfa değeri öğretim süreci boyutu için 0,883, yararlılık boyutu için 0,857 ve ilgi boyutu için 0,814 ve ölçeğin geneli için ise 0,914 olarak tespit edilmiştir. Ölçeği oluşturan üç faktör arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin tespit edilmesi ölçeğin bağımsız değişkenlerden oluştuğunu göstermektedir.

Üç faktörlü ölçeğin yapı uyum indekslerine bakıldığında $X^2/df = 2.95$ olarak bulunmuştur. Mutlak uyum indeksleri olan $GFI = 0.95$ ve $AGFI = 0.93$ olarak hesaplanmıştır. Karşılaştırmalı uyum indeksleri olan $CFI = 0.97 \geq 0.95$, $NFI = 0.93 \geq 0.90$, $TLI = 0.94 > 0.90$, $IFI = 0.95 \geq 0.95$, $RMSEA = 0.051 \leq 0.08$, $SRMR = 0.041 < 0.05$ bulunmuştur. Elde edilen bu değerler yapının iyi uyuma sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğine ait bulgular lisans öğrencilerinin kelâm dersine yönelik tutumlarını ölçmede kullanılabilir nitelikte olduğunu göstermektedir.

Ölçekle yapılan ikinci uygulama verileri analiz edildiğinde öğrencilerin kelâm dersine karşı olumlu tutuma sahip olduklarını göstermektedir. Cinsiyete, dersin Arapça olarak öğretimine ve derse giren hocaların unvanlarına göre değişiklik göstermeyen tutum ortalamaları sınıf ve yaş düzeylerinde farklılaşabilmektedir.

Sonuç olarak geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılan “Kelâm Tutum Ölçeği”nin bu derse yönelik tutumların ölçülmesinde kullanılabilir olduğu anlaşılmaktadır. Ölçek ile gerek üniversitelerin kendi bünyelerinde gerekse daha geniş katımlı örneklemelerle yapılacak kesitsel ve boylamsal araştırmalarla yüksek din öğretiminde bu derse ilişkin tutumların izlenmesi ve çeşitli değişkenlerle olan ilişkilerinin saptanmasının yapılacak eğitim planlamalarına ışık tutacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması

Makale yazarlarından Ahmet Mekin Kandemir Kader dergisi editör kurulunda görevlidir. Ancak yazarın makalesinin yayımlandığı bu sayıda editörlük görevi askıya alınmış ve editör yetkileri kaldırılmıştır. Bu bağlamda çift taraflı kör hakemlik ilkelerine uyulmuştur.

Kaynakça

- Ahüdüddin el-İcî. *el-Mevâkıf fi 'ilmi'l-kelâm*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, ts.
- Albarracin, Dolores vd. (ed). *The Handbook of Attitudes*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2005.
- Altıntaş, Ramazan. “İlahiyat Fakültelerinde Kelâm Öğretiminin Sorunları ve Bazı Öneriler”. *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Meseleleri ve Koordinasyon Toplantısı II*. 209-216. İstanbul: 1998.
- Anderson, L.W.” Tutumların Ölçülmesi”. çev. Nukhet Çıkrıkçı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 24/1 (1991), 241-250.
- Bartram, Brendan. *Attitudes to Modern Foreign Language Learning*. New York: Continuum International Publishing Group, 2010.
- Bulut, İsmail. “İDKAB Öğrencilerinin Bireysel Yenilikçilik ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerine Kelâm Derslerinin Etkisi”. *Kader* 12/2 (2014), 55-100.
- Bulut, İsmail. “İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kelâm Dersine İlişkin Görüşleri”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 7-35.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985.
- Çetin, Rabiye. “Kelâm Öğretiminin Tarihsel Seyri –Nizâmiye Medreselerinden 1949'a”. *Kelâm [Sempozyumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Seyri ve Öğretimi*. 115-132. Ankara: 2008.
- Çetin, Rabiye. “Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği”. *Kader* 18/2 (2020), 397-431.
- Çokluk, Ömay vd. *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*. Ankara: Pegem Akademi, 2016.
- Demirci, Osman. “Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi”. *Kader* 11/1 (2013), 253-270.
- Emmioğlu, Esmâ. –Çapa-Aydın, Yeşim. “Attitudes and Achievement in Statistics: A Meta-analysis Study”. *Statistics Education Research Journal* 11/2 (2012), 95-102.
- Erkorkmaz, Ünal vd. “Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Uyum İndeksleri”. *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 33/1 (2013), 210-223.
- Fornell, Claes - Larcker, David F. “Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement”. *Journal of Marketing Research* 18/1 (1981), 39-50.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*. thk. Hamza b. Züheyr Hâfız. Medine: ts.
- Gölcük, Şerafeddin - Toprak, Süleyman. *Kelâm Tarih-Ekoller-Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2016.
- Gündoğar, Hamdi. “İlahiyat Fakültelerindeki Kelâm Lisans Dersleri Üzerine”, *Kelâm İlminde Metodoloji Sorunu*. 279-284. Gaziantep: 2017.
- Harricton, Donna. *Confirmatory Factor Analysis*. New York: Oxford University Press, 2009.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem –Cemalcılar, Zeynep. *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi, 2014.

Karagöz, Yalçın. *SPSS AMOS META Uygulamalı İstatiksel Analizler*. Ankara: Nobel, 2019.

Koçak, Duygu vd. “Faktör Sayısının Belirlenmesinde MAP Testi, Paralel Analiz, K1 ve Yamaç Birikinti Grafiği Yöntemlerinin Karşılaştırılması”, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal Of Education Faculty)*13/1 (2016), 330-359.

Koçakoğlu, Melih. - Türkmen, Lütfullah. “Biyoloji Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi”. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/2 (2010), 229-245.

Koştaş, Münir. “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi- Kuruluş ve Tarihçe”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (1990), 8.

Kurt, Hasan. “Anadolu İmam Hatip Liseleri’nin Tarihi Gelişim Süreci ve Öğrencilerinin Kelâm Dersine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Bartın Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği)”. *International Journal of Social Science* 24 (2014), 79-91.

Leech, Nancy L. vd. *SPSS for Intermediate Statics*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Publisher, 2005.

Önal, Nezh. “Ortaokul öğrencilerinin matematik tutumlarına yönelik ölçek geliştirme çalışması”. *İlköğretim-Online* 12/4(2013), 938-948. <http://ilkogretim-online.org.tr>

Özervarlı, M. Sait. *Kelâmda Yenilik Arayışları*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Sa’düddîn Taftazânî. *Şerhu’l-Makāsîd*. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1998.

Şimşek, Ali (ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018.

Tabuk, Mesut. “Matematiğe İlişkin Tutum İle Matematik Başarısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Meta-Analiz Çalışması”. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 49 (2019), 166-185.

Taşçı, Özcan. “Dârülfünun’da Kelâm Öğretimi”. *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri*. 455-457. İstanbul: 2009.

Tavşancıl, Ezel. *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014.

Tecim, Erhan. “ Felsefe Dersi Tutum Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Turkish Studies* 10/3 (2015), 971-984.

Topaloğlu, Bekir. *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2004.

Toprak, Süleyman. “İlahiyat Fakültelerinde Kelâm Derslerinin Islahı”. *Yüksek Din Öğretiminde Din Bilimleri Sempozyumu*. 313-318. Samsun: 1987.

Yaşloğlu, M. Murat. “Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması”. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46 (2017), 74-85.

Yurdağür, Metin “Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin Lisans Programlarında Yer Alan Kelâm Anabilim Dalına İlişkin Derslere Yönelik Bazı Tespit, Değerlendirme ve Öneriler”. *Kelâm*

[Sempozyumu]: *Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Seyri ve Öğretimi*.
179-187. Ankara: 2008.